

Wstęp

Niniejszy tom, opatrzony tytułem *Literackie obrazy podróży*, jest efektem wspólnego zaangażowania opiekunów oraz członków (doktorantów) Koła Naukowego Edytorów, działającego przy Katedrze Edytorstwa Uniwersytetu Łódzkiego.

Zebrane tu studia i szkice są poświęcone, najogólniej rzecz ujmując, motywowi podróży. Autorów tomu połączyła chęć ukazania różnych aspektów tego zagadnienia.

Układ artykułów składających się na niniejszy tom jest zgodny z ich historyczno-literacką chronologią. W kręgu zainteresowań badawczych Autorów znalazły się zarówno teksty poetyckie, jak i prozatorskie, należące do literatury polskiej i obcej. Książka ma budowę dwudzielną: cykl artykułów w języku polskim oraz ich tłumaczenia na język angielski. Dzięki temu udostępniono ją nie tylko polskojęzycznym czytelnikom.

Problematyka książki związana jest nie tylko z głównym tematem. Podróż została ukazana na tle szerokich kontekstów historycznych i kulturowych, w których literackie *grand tour* miało miejsce.

Myśl o wojażowaniu towarzyszyła ludziom od bardzo dawna. Podróż stanowi jeden z najczęściej spotykanych motywów w filmie, malarstwie oraz w muzyce, jednak najbardziej eksponowany jest on na kartach literatury. Należy pamiętać, że topos ten pojawia się w tekstach niemalże wszystkich epok literackich.

Motyw podróży to ważny temat, nie tylko ze względu na dużą częstotliwość jego występowania, ale również na różnorodność ujęć i wielość towarzyszących mu pośrednich kręgów znaczeniowych, które mogą budować tło bądź równorzędność semantyczną wobec zasadniczej problematyki.

Z tych względów warto rozważyć charakterystyczne realizacje tego motywu, które różnią się w zależności od charakteru i sposobu rozpoczętej wędrówki. Wtedy to można mówić o określonych formach — dosłownych i przenośnych — przemieszczania się w czasie i przestrzeni.

Warto również podkreślić, że w symbolice podróżowanie posiada wiele konotacji. Specyfikę podejmowanych eskapad można oddać za pomocą różnych formuł zapisu.

Popularną realizacją podróży w rozumieniu metaforycznym jest moment odejścia (przejścia), związanego z przekraczaniem granic dwóch światów — doczesnego i pozaziemskiego. Śmierć zapoczątkowuje etap wiecznego życia, stanowi bramę do boskiej krainy, do której prowadzi długa i zarazem trudna droga. Promesa tej szczególnej wędrówki jest powszechnie i apriorycznie zagwarantowana.

Podróżowanie w tym ujęciu może mieć także wartość poznawczą — być wyprawą intelektualną, której celem jest znalezienie odpowiedzi na fundamentalne pytania dotyczące egzystencji człowieka.

Istnieją różne literackie warianty peregrynacji w zaświaty, których badanie w toku lektury pozwala na poznanie przyczyn wędrówki do krainy umarłych. Granica między „tu” a „tam” okazuje się nieostra, dzięki czemu przechodzenie z jednego świata do drugiego staje się możliwe. Zatarcie granicy między dwiema rzeczywistościami — doczesną i pośmiertną — następuje w wyniku przeniknięcia zmarłych do świata żyjących. Udaje się to tylko za sprawą potęgi pamięci. Dzięki wspomnianiu tych, którzy odeszli, możliwa jest ich teleportacja do materialnej rzeczywistości. Zmarli „wskrzeszani są” każdą myślą. Mentalne podróżowanie w kierunku wstecznym, cofanie się pamięcią do chwil wyjątkowych, znaczących z różnych przyczyn, powoduje pozorne odwrócenie niewygodnej/traumatycznej sytuacji.

Zdarza się, że podróżowanie w sensie metaforycznym zostaje skontaminowane z faktycznym przemierzaniem pewnych odległości. Przebiega równocześnie. Przemyślenia, które mają okazję następować przy podwojonej podróży, przybierają formę rozpraw egzystencjalnych, powstających w umyśle piechura. To uniwersalne rozważania, odnoszące się do każdego człowieka, dotyczą bowiem kondycji ludzkiej na poszczególnych etapach życia. Wyznaczają przebieg egzystencji oraz dają odpowiedź na pytania o przyczynę wydarzeń rozgrywających się w ciągu lat oraz o cel funkcjonowania człowieka w otaczającej go rzeczywistości.

Samotne przebywanie w obcym miejscu powoduje autorefleksję i daje świadomość własnej podmiotowości. Podróż do własnego wnętrza staje się jednocześnie procesem scalania wizerunku własnego „ja”.

Wyprawiać się można nie tylko do wnętrza własnej osobowości, ale również w „głębię przeszłości” — śladami historii i tradycji narodu. Podróż historyczna odkrywa i utrwała wszystko to, co świadczy o wyjątkowości danego kraju i łączy w sobie cechy wielopłaszczyznowego pojmowania podróży. Poprzez eksplorację poszczególnych miejsc dociera się jednocześnie do indywidualnej i zbiorowej tożsamości. Natomiast tworzenie relacji z podróżą wiąże się z misją ocalenia elementów rodzimych przed zapomnieniem.

Przy rozważaniach o podróży, zarówno w sensie dosłownym, jak i metaforycznym, ważny jest cel (lub jego brak), który przyświeca wędrującym, motywacja, która staje się główną przyczyną podejmowania przez nich odkrywczych wojaży, oraz reakcje — czasem skrajne — które wywołuje pokonywanie drogi.

Motywy wędrowek bohaterów, w zależności od wymiaru, rodzaju podejmowanej wyprawy, są różne. Uczestnicy wojaży przede wszystkim pragną przeżyć niezapomnianą przygodę, wziąć udział w czymś ważnym, wypełnić daną misję, odnieść zwycięstwo — często tylko (a może aż) w swojej wewnętrznej walce.

Podróż staje się wtedy symbolem aktywnych, heroicznych postaw. Uczestnikom przyświecają szczytne cele i chęci dokonania zmian w obowiązującym porządku świata. To rodzaj wyzwania, sprawdzenia swoich możliwości psychofizycznych w ekstremalnych sytuacjach. Taka wyprawa odmienia, czyni odważniejszymi, hartuje ducha i kształtuje osobowość. Nagromadzenie tego rodzaju zachowań spotykane jest często w literaturze *fantasy*.

Bez względu jednak na charakter podróży pewne jej wartości pozostają niezienne. Niemalże każde udanie się w drogę (czy to w sensie geograficznym, czy w głąb własnego umysłu) wiąże się nierozzerwalnie ze zdobywaniem nowych doświadczeń i odkrywaniem prawd rządzących światem. W takim kontekście wędrowanie oznacza etap poznawczy, bliski doświadczeniu naukowemu.

Warto jednak pamiętać, że podróżowanie nie zawsze musi wynikać z chęci poszerzania horyzontów, nie musi mieć tylko dydaktycznego wymiaru, czasem przyczyną wyruszenia w podróż okazują się bardziej złożone. Przemieszczanie się z danego miejsca w inne bywa często wynikiem niesprzyjających okoliczności, takich jak emigracja czy tułaczka. Wtedy można mówić nawet o eskapistycznym wymiarze podróży. Pokonywanie drogi z konieczności wywołuje w uczestniku wędrowki pewne dysonanse odczuć i niemożliwe do przezwyciężenia trudności adaptacyjne. Wrażenie rozdarcia między fizyczną obecnością na obczyźnie a emocjonalną we własnym kraju stanowi asumpt do udawania się w kolejną, mentalno-

-sentymalną podróż, będącą (wspomnieniową) drogą powrotną do domu i do ojczyzny.

Podróżujący czuje się związany z miejscem, do którego wraca myślami. To wycieczka w głąb umysłu, czasem owładniętego mrocznymi mocami, przez co tak bardzo ekscytująca.

Długotrwała tułaczka oddziałuje na osobowość ludzi bezpośrednio biorących w niej udział — zmienia ich spojrzenie na otaczającą rzeczywistość, przebudowuje dotychczasowy system wartości, często umacnia wewnętrznie, stając się formą autoterapii. W tym przypadku mniejsze znacznie ma przebyta odległość w sensie geograficznym, a większe — możliwość dokonania autorefleksji, która procentuje głębszym poznaniem własnej osobowości.

Wszystkie zasygnalizowane jedynie w niniejszym wstępie literackie ujęcia motywu podróży i wędrowania, rozumianego dosłownie i przenośnie, znajdą swoje dokładne omówienie w książce, którą oddajemy do rąk Czytelników.

Aldona Jankowska